

Антропологические исследования медвинских курганов раннескифского периода

Резюме

Статья посвящена исследованию антропологического материала из курганного могильника раннескифского времени в с. Медвин Богуславского района Киевской области на основании которого дана морфологическая характеристика населения, проживавшего на территории Среднего Поднепровья в VII—V вв. до н. э.

Это были люди с удлиненной формой черепа, имевшие неширокое мезогнатное, сравнительно невысокое, четко профилированное в горизонтальной плоскости лицо с низкими орбитами и резко выступающим носом. В целом они относились к европеоидным, олихокранным типам и представляли собой однородную в морфологическом отношении популяцию. В результате анализа медвинской серии и сопоставления ее с краниологическим скифским материалом территории Нижнего Поднепровья, Прутско-Днестровского междуречья и Крыма, автор сделал вывод о неоднородности в антропологическом отношении населения Среднего и Нижнего Поднепровья. По-видимому, нельзя говорить о едином антропологическом типе населения территории УССР, его степных и лесостепных районов в скифское время.

¹ Ковпаненко Г. Т. Курганы скифского времени у с. Медвин. — В кн.: Скифы и сарматы. Киев, 1977, с. 40—72.

² Зиневич Г. П. Очерки палеоантропологии Украины. — Киев, 1967, с. 127—129.

³ Кондукторова Т. С. Антропология древнего населения Украины. — М., 1972, с. 3—154; Ильинская В. А. Скифские курганы около с. Борисполь. — СА, 1966, № 3, с. 152—171; Ильинская В. А. Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья. — Киев, 1968, с. 3—202; Ильинская В. А., Тереножкин А. И., Мозоловский Б. Н. Скифский курганный могильник Гайманово Поле. — В кн.: Скифы и сарматы. Киев, 1977, с. 152—199; Ковпаненко Г. Т. Пам'ятки скіфського часу в басейні Ворскли. — К., 1967, с. 3—186.

⁴ Зиневич Г. П. Указ. соч., с. 124.

⁵ Кондукторова Т. С. До антропології Неаполя Скіфського. — В кн.: Матеріали з антропології України. К., 1964, вип. 4. с. 32—71.

⁶ Великанова М. С. Палеоантропология Прутско-Днестровского междуречья. — М., 1975, с. 3—282.

К. В. ШИШКІН

Планування трипільських поселень за даними аерофотозйомки

Багаторічний досвід дешифрування аерофотознімків археологічних об'єктів¹ дає можливість досить надійно виділити поселення трипільської культури, якщо останні не перекривалися пізнішими пам'ятками. Ознаки антропогенних елементів проявляються на знімку завдяки реакції ґрунту і рослинності на будівельні залишки і культурний шар стародавніх поселень. Так, над трипільськими площадками з перепаленої глини поступово акумулювався ґрунт з меншим вмістом гумусу, порівняно до ґрунту над культурним шаром навколо площадки. За рахунок цього виникла тональна різниця між загальними тлом місцевості (сірим), культурним шаром (темним) і площадкою, яка на знімку має білий колір. Складний мікрорельєф поселення, водна і вітряна ерозія, структурні хімічні зміни і різниця у зволоженості відбиваються на рослинності й, підсилені оптичними якостями об'єктиву під час зйомки, дозволяють спочатку виділити загальні риси, а потім і деталі поселення. На знімку «читаються» навіть такі елементи планування поселення (дрібні господарські споруди, житла з неvipаленої глини, огорожі тощо), які неможливо або дуже важко простежити під час розкопок.

Зазначимо, що на тлі сучасних ознак, добре помітних на знімку, сліди поселень нерідко дуже послаблені й розмиті внаслідок дії пізніх антропогенних факторів: багаторічного розорювання полів, розмежування ділянок, наявності існуючих і залишених сіл тощо. Ці обставини заважають чіткому визначенню площі й структури стародавніх поселень, вимагають постійного вдосконалення методів дешифрування та польової перевірки одержаних даних.

Нижче ми подаємо принципів схематичні плани 24 трипільських поселень Уманщини, виконані на підставі дешифрованих аерофотознімків. Майже всі ці поселення входять до списку пам'яток трипільської культури на Уманщині, складеного місцевим краєзнавцем В. О. Стефановичем; деякі (Володимирівка) відомі за старими розкопками (рис. 1). Поселення згруповані за етапами розвитку трипільської культури, визначених Т. С. Пасек (В/II, В/II—С/1); вік деяких з них потребує подальшого уточнення.

На планах суцільними або розірваними лініями передано ряди споруд із щільною забудовою; крапками показано ділянки поселення з невизначеним плануванням. Погано читаються основна частина поселення Доброводи (рис. 2, 2) та деякі відомі поселення: Піщане й Тальне (рис. 3, 2, 8). Саме тому ми не наводимо плани таких поселень, як Томашівка, Краснопілка, Дмитрушки, Васильків, Мошурів тощо. Деякі пам'ятки обстежувались у 1982 р. і у ряді випадків не дали підйомного матеріалу (головним чином поселення, що погано визначаються на знімках). Можливо, культурний шар тут слабо насичений, або залягає досить глибоко.

Навіть попередній аналіз наведених планів свідчить про різноманітне планування одночасових поселень трипільської культури.

Не викликає сумніву оборонний характер кільцевої структури майже усіх поселень, винесених на височини. Подекуди вдається простежити початок розвитку поселення, позначений наявністю окремих кільцевих структур в межах поселення і скупчення тут потужних будівельних решток. У Тальянках це північна, найбільш підвищена частина поселення (рис. 2, 1); у Майданецькому — також північна (рис. 2, 3); у Небелівці (рис. 3, 1) — південно-східна околиця тощо. Відоме поселення Сушківка (рис. 2, 7) складається з окремих кільцевих утворень, що, можливо, свідчить про його розвиток окремими частинами. Загальний контур Сушківки утворюють щільні зовнішні лінії жител і ряди будівель, перпендикулярні до них. За останніми даними ми вважаємо сумнівним наявність оборонного рову у Сушківці, віддаленого від поселення на 1 км. Контури заглибини, визначеної як рів під час попереднього дешифрування знімку, занадто широкі й розмиті для оборонної споруди.

Поряд із кільцевою існувала квартальна система забудови трипільських поселень, найяскравіше відбита у Доброводах (рис. 2, 2), але помітна і на раніших поселеннях — Ятранівка (рис. 3, 5), Перегонівка (рис. 4, 3), Михайлівка (рис. 4, 1), а також почасти у Володимирівці (рис. 4, 2).

Незвичайні топографія і планування поселення Кобринове (рис. 3, 7), що складалося з окремих безсистемних скупчень будівель, розташованих не на мису, як звичайно, а на вододілі, хоча й на краю стрімкого схилу. Відсутність чіткого планування характерно й для поселення Глибочок (рис. 3, 4).

Привертають увагу такі деталі планування поселень, як виходи з них (на планах — поперечні щодо периметра риски). Подекуди ці виходи перетворилися на глибокі промоїни. Вони зафіксовані, зокрема, на території сучасних сіл Росохуватка і Майданецьке.

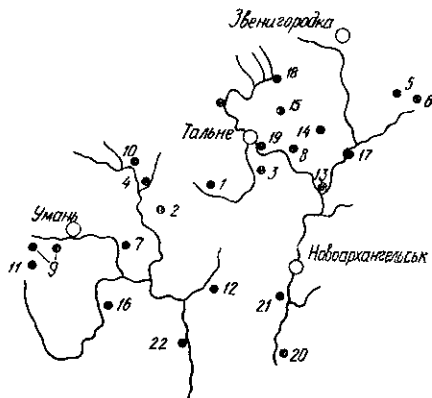

Рис. 1. Розміщення трипільських поселень Уманщини:

- 1 — Тальянки; 2 — Доброводи; 3 — Майданецьке; 4 — Косенівка; 5 — Чичирківка; 6 — Іскренне; 7 — Сушківка; 8 — Колодисте; 9 — Кочержинці (уроч. Шульгівка та Панківка); 10 — Старі Вабани; 11 — Синиця; 12 — Небелівка; 13 — Піщане; 14 — Росохуватка; 15 — Глибочок; 16 — Ятранівка; 17 — Криві Коліна; 18 — Кобринове; 19 — Тальне; 20 — Михайлівка; 21 — Володимирівка; 22 — Перегонівка; 23 — Веселий Кут.

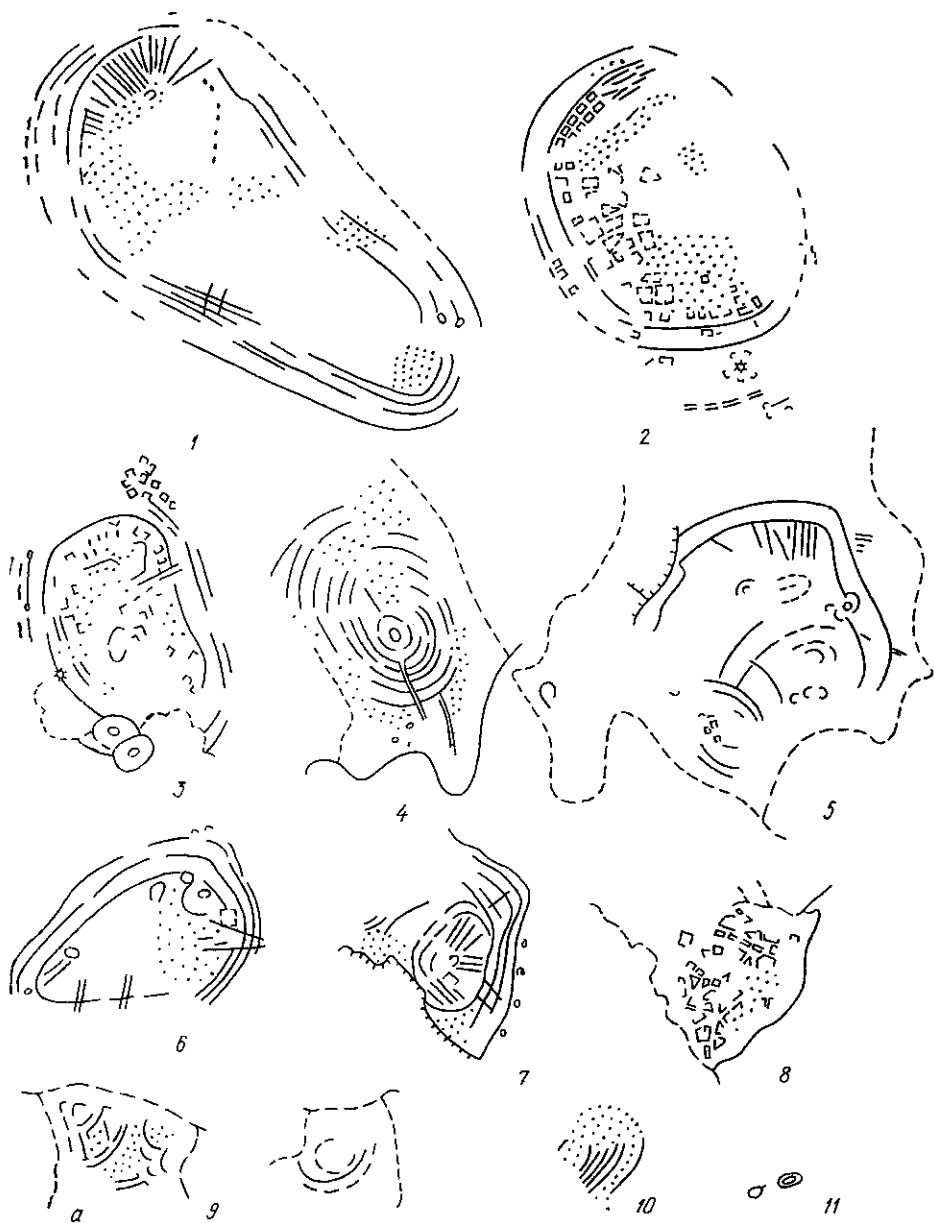

Рис. 2. Плани поселень етапу С/І:

1 — Тальянки; 2 — Доброводи; 3 — Майданецьке; 4 — Косенівка; 5 — Чичиркозівка; 6 — Іскренне; 7 — Сушківка; 8 — Колодисте; 9 — Кочержинці (урочища Шульгівка та Паньківка); 10 — Старі Бабани; 11 — Синиця.

На деяких поселеннях за останні роки здійснено геомагнітну розвідку і археологічні розкопки, що дало можливість перевірити і уточнити наші висновки. Так, попередній план поселення Майданецьке² був перенасичений другорядними деталями і до того ж мав деякі неточності, викликані тлумаченням пізніх антропогенних утворень. Після здійсненої геомагнітної зйомки³ виявилось, що одержані дані не підтверджують наявності у південно-східній частині поселення концентричних утворень, складених з окремих підпрямокутних елементів (будівель). Очевидно, тут розташовувалися будови з невипаленої глини, що розчинилися у ґрунті і не були зафіксовані магнітометром. Нова дешифровка поселення, наведена у даній статті, співпадає майже в усіх компонентах з планом, одержаним після геомагнітної зйомки.

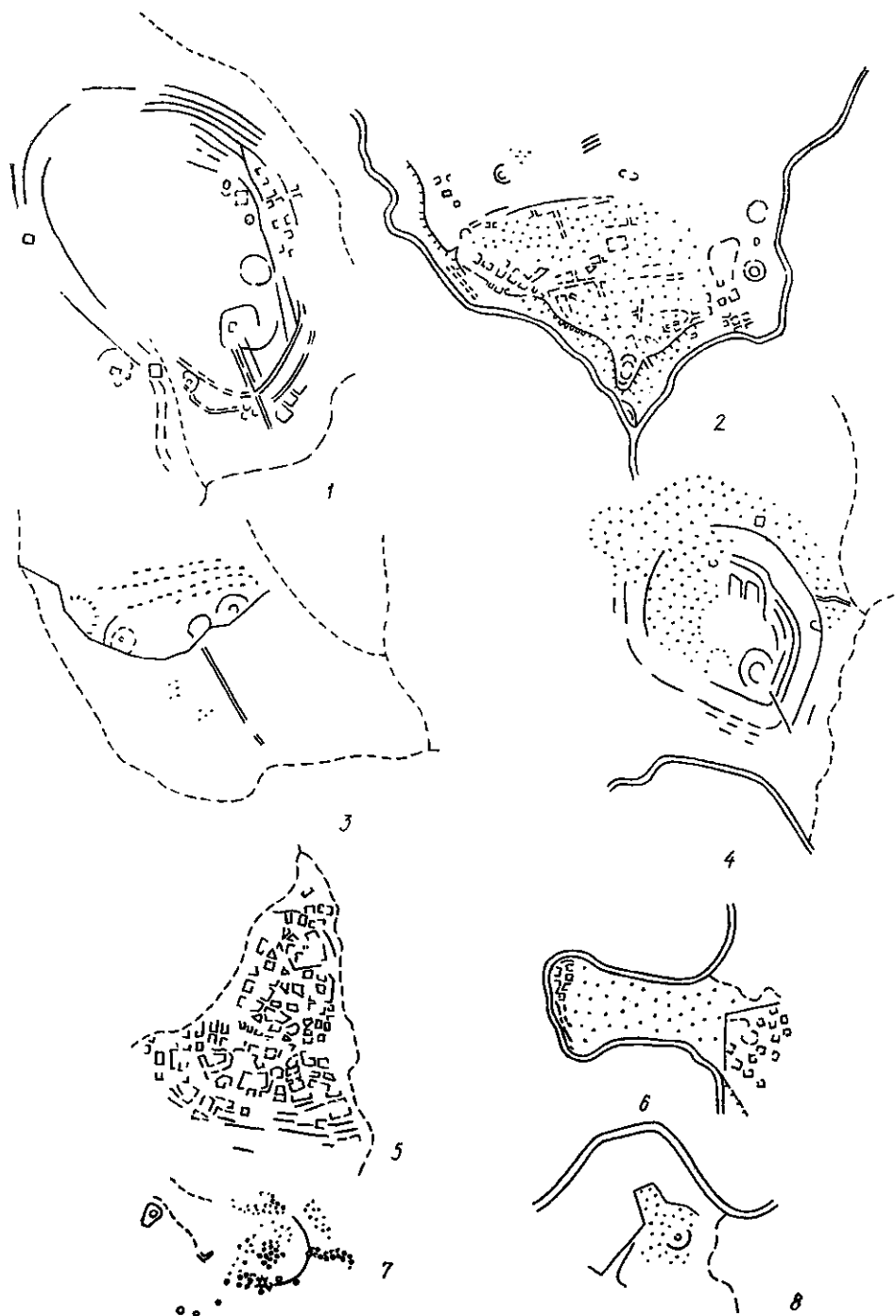

Рис. 3. Плани поселень перехідного етапу В/ІІ—С/І:

1 — Небелівка; 2 — Піщана; 3 — Росохуватка; 4 — Глибочок; 5 — Ятранівка; 6 — Криві Коліна; 7 — Кобринове; 8 — Гальне.

Досить точним є план поселення Веселий Кут (рис. 4, 4), на якому протягом кількох років проводить розкопки Є. В. Цвек⁴, 20 наземних жител-площадок, відкритих дослідницею, в цілому співпадають з житлами, локалізованими за даними дешифрування аерофотознімка. Останній не виявляє чітких кільцевих утворень (можливо, через значну глибину залягання площадок та їхню невелику потужність), однак дані розкопок Є. В. Цвек дозволяють виділити слабкі ознаки таких

утворень з прямокутною будовою у центрі. Розрізняються також безладно, але досить щільно розташовані будівлі із слідами огорож та завулків.

Безумовно, плани усіх поселень, про які йшлося у даній статті, потребують подальшого уточнення, що залежить від вдосконалення самого аерометоду і ретельної перевірки його даних у польових умо-

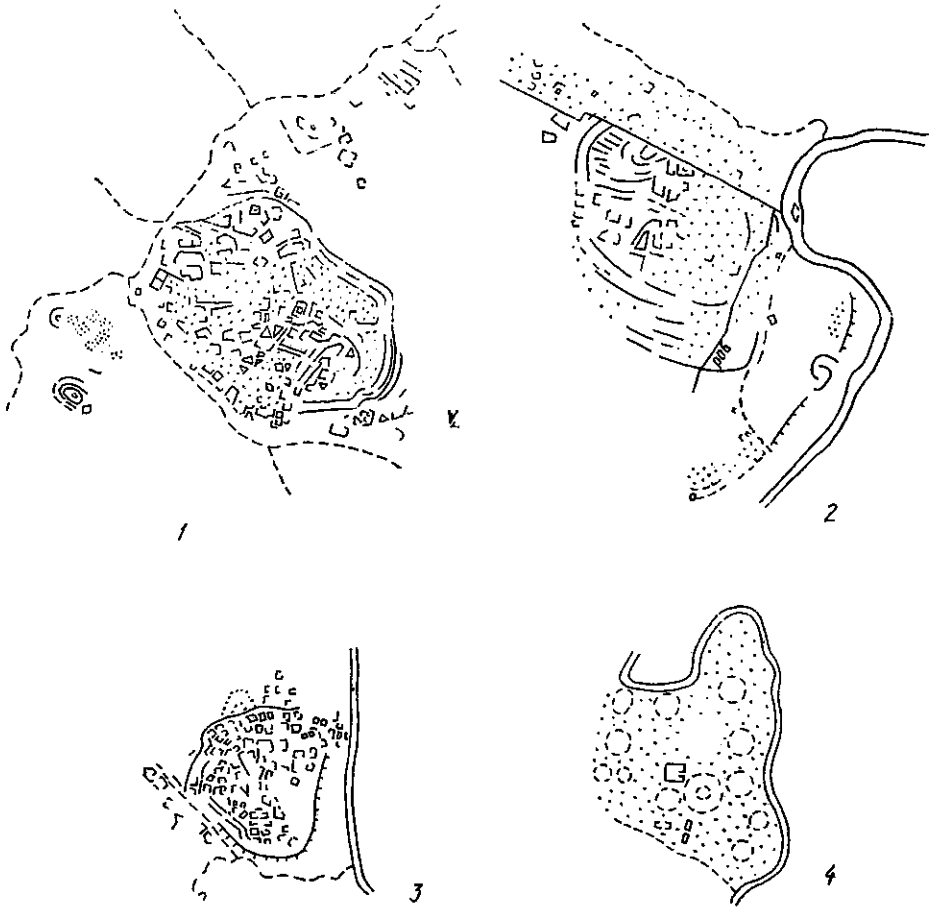

Рис. 4. Плани поселень В / II:

1 — Михайлівка; 2 — Володимирівка; 3 — Перегонівка; 4 — Веселий Кут.

вах. Комплексне вивчення трипільських пам'яток повинно включати не лише аерофотозйомку і застосування магнітометра, але й дослідження у галузі первісного домобудівництва, аналізу ґрунтів за мікроструктурами тощо. Необхідна також велика точність у сполученні планів, одержаних аерометодом, та польових креслень. Тому фотографування доцільно проводити навесні, восени, а також наприкінці червня, коли найчіткіше проявляються ґрунтові та рослинні ознаки.

За цих умов перспективний і економічний метод виявлення топографії, планування і структури стародавніх поселень обіцяє дати цінні наукові результати.

К. В. ШИШКИН

Планировка трипольских поселений по данным аэрофотосъемки

Резюме

В статье публикуются планы 24 поселений трипольской культуры на Уманьщине, относящихся к развитому и началу позднего этапа. Планы получены в результате дешифровки автором аэрофотоснимков. Наибольший интерес представляют планы крупных поселений — Майданецкого, Доброводы, Тальянки, Веселого Кута, уточненные в процессе археологических раскопок.

¹ Шижкин К. В. З практики дешифрування аерофотознімків у археологічних цілях. — Археологія, 1973, т. 10, с. 32—40.

² Там же, с. 37, рис. 2.

³ Шмаглей Н. М. Крупные трипольские поселения в междуречье Днепра и Южного Буга. — В кн.: Первобытная археология — поиски и находки. Киев. 1980, с. 199—200.

⁴ Цвек Е. В. Трипольские поселения Буго-Днепровского междуречья. — Там же, с. 177.